

דרך הלימוד במשנת הרב קוק והרב אלישיב¹

הרב אברהם הכהן קוק

חיי עולם נטע בקרבנו

בברכות התורה אנו מכריזים ואומרים כי התורה סם חיים היא, ומודיים על אשר 'חיי עולם נטע בתוכנו' ואכן כל הדבק בה עולה ומתעלה הן בארחותיו הנעלות המקרינות טוב על כל סובביו, והן בעצם מה שרוכש לעצמו עוד ועוד ידיעות מפליגות בנבכי התורה.

במוחו של כל צורב מנקרת השאלה איך נוסקים לגבהים, ומהי הדרך לגדול ולהתעלות בתורה ולהיות כאחד הגדולים אשר בארץ, ומדוע הוא לא מצליח לזכור את כל תלמודו כפי שנראה אצל גדולי ישראל שכל רז לא אניס להם. וממחשבה למעשה הוא רוצה לחקות מעט מארחותיהם ולצעוד בדרך לימודם שהקנה להם ידיעות עצומות ונשגבות.

¹ **בנו בנו להולך**. לבנו הומה ונרגש ועדיין לא יבשה הדמעה על השבר הגדול אשר הושברנו בהילקח מעמנו דודנו הנערץ הר"ר חיים זצ"ל שהן בעודנו חי עמנו שש ושמח בדברי תורה, ושזורים היו על שפתיו תדיר מדברי השפת אמת ועוד חידושים רבים, אשר באו מכח התמדתו בנבכי הסוגיות, ורצונו העז להבין סוגיות הלכתיות ולדון בהן עד הגיעו לבהירות מופלאה בהן.

וזכורני כבר בעודני חתן צעיר אשר זה מקרוב בא, כאשר הוזמנתי אחר כבוד להתענג בתענוגים ברבורים ושלי ודגים בבית הדוד והדודה תבדלחט"א, נאמר לי כי בשעות אחר הצהרים כאשר החברותא מגיע, הס יושלך בבית וכולם צריכים לערוך את עיסוקיהם מבחוץ, בכדי שלא להסיח דעתו מהפלפולא וריתחא דאורייתא שהעמיק בלימוד הגמרא.

וגדלה שמחתי ליטול חלק נכבד בחיזוק ללימוד התורה היוצא לאור לע"י הטהורה בקונטרס הנושא לתפארה את השם שהעניקה רעייתו תבדלחט"א: 'חיים שתהא בנו אהבת תורה', מתוך ידיעה שזו הייתה שאיפתו כל ימיו, ומכוח זה נבעו כל מידותיו הנעימות וארחותיו הסלולות שלא נפלו בפני המניעים הקשיים והחוליים שעלו ובאו בדרכו, ולא הפריעו במאומה לשמחת החיים שהייתה נסוכה תדיר על פניו הקורנות.

כתרה של תורה

אך התבוננות ברמב"ם מלמדת שלא בחיקוי גדלים, ולא בהעתקה מדרכו של אחד צומח אף השני. הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה (ג, א) כותב: 'בשלשה כתרים נכתרו ישראל, כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה זכה בו אהרן... כתר מלכות זכה בו דוד... כתר תורה מונח ועומד ומוכן לכל ישראל, וכל מי שירצה יבא ויטול'. יש להבין מה בא הרמב"ם להשמיענו בזה שהאפשרות מצויה בידו של כל הרוצה ליטול את כתרה של תורה, וכי הייתה לנו הווה אמינא שהתורה שייכת למשפחתו של משה רבינו, או לבן איש חי ולרבי עקיבא איגר, או ליהודי אחר מסוים? ומה חידוש יש בזה? הרי אני יהודי, ועמדתי בהר סיני עם כל ישראל, וגם אני זכיתי וקבלתי שם את התורה, וממילא בוודאי שאני יכול אף ליטול את כתרה.

ביאר המשפיע הרה"צ רבי צבי מאיר זילברברג שליט"א שהרמב"ם בא להוציא מטעות העולם, ששומעים סיפורים ואגדות על התמדתם הנשגבה של גדולים מדורות קודמים שלמדו תורה יממות שלמות בלא שימת לב לקורה סביבם.

כעין מה שמספרים שהגאון מוילנא ישן בכל לילה פחות מחצי שעה, בכדי שלא להיחשב כבהמה בזה שישן שנת הסוס ששיעורה ששים נשימות.

או ששומעים כי סדר יומו של החזון איש היה מחושב עד לאחת, וכשמצאוהו בני ביתו מוטל על הרצפה סמוך למיטתו נבהלו ואצו להזעיק רופא, אך הוא הרגיעם והסביר כי אין להם ממה להילחץ, משום שבכל יום הוא לומד לא עד כלות הכוחות ממש, אל משאיר לעצמו מעט כח בכדי שיוכל לצעוד את הפסיעות הבודדות משלחן לימודו עד למיטה הסמוכה בה שכב לנוח, והיום מרוב שהיה שקוע בסוגיא לא חישב נכון את הדרך וכבר בדרכו למיטה אזלו כוחותיו ונפל על הרצפה.

ומביעים התפעלות ממרן הגרי"ש אלישיב אשר השכים קום בכל יום מימי חייו וכבר בשעה שתיים וחצי החל בלימודו הקבוע.

התמדתו המופלגת של הרב קוק

או שמביעים השתאות לשמועה (מלאכים כבני אדם עמ' 10) כי הרב קוק חזר פעם אחת בשלושים יום על כל הש"ס כולו בכח התמדתו ושקידתו העצומה.

אבל אנחנו הרי מכירים את עצמנו, וילב יודע מרת נפשו' (משלי יד, י), שאחרי כמה שעות של לימוד אנחנו חייבים מנוחה, וכבר בתוככי הלימוד עוצרים לשתייה והתרעננות קלה. ועלולים לחשוב שאמנם נכון ודאי שאף אנו מצווים ללמוד תורה, אבל בכוחותינו הדלים לא נראה שנוכל לקטוף את התהילה ולהתעטר בכתרה של תורה.

לזה בא הרמב"ם לחדש לנו ולומר כי 'כל הרוצה יבא ויטול', וכל הרוצה לא מדבר דווקא על הרב קוק או ראש הישיבה המעטירה אלא עליך, גם אתה יכול לזכות בכתרה של תורה. ודווקא עם הכוחות, ההפסקות והטרדות שלך, תוכל לזכות בזה. אם תתאמץ לנצל את כוחותיך כיאות, אם תתגבר מתוך ידיעה המחשלת שהרי אתה במרוץ אל הכתר, או אז תזכה גם אתה בכתרה של תורה.

וכפי שהתבטא (עלי שור א') ר' נפתלי אמסטרדם מגדולי בעלי המוסר, ושאל את רבו, ר' ישראל סלנטר: אם היה לי את הראש של השאגת אריה, והלב המשתפך של היסוד ושורש העבודה או אז הייתי מצליח יותר בעבודת ה'. נענה הגרי"ס ואמר כי בשמים לא ישאלו אותך למה לא חידשת או התפללת כמוהם, אלא למה לא הייתי ר' נפתלי. משום שמה שנדרש ממך, זה לעבוד בניצול הכוחות שהקב"ה חנן אותך, ואם תנצלם כיאות תזכה אף להתעטר מכוחם בכתרה של תורה.

הרי שהתנאי לזכות בכתרה של תורה אינו תלוי במספר השעות שאתה לומד, ולא בחיקוי דרך התמדתו של רב כזה או אחר. אך שומה עלינו לבחון מהי הדרך בה נוכל מתוך ניצול הכוחות של כל אחד ואחד להתעלות בתורה ולזכור את כל לימודנו.

לימוד ללא תועלת לדעת הרב קוק

ספרי הרב קוק עוסקים בכל התחומים הרוחניים – הן בהלכה, בהם הוא מבאר ומפלפל בחלק המעשי של התורה, ובהם אף נכרת ידיעותיו המפליגות בכל מכמני

התורה; והן במחשבה, בהם הוא מבאר את החלק המחשבתי הנובע מן התורה. ואמנם ידוע שספרי הרב הם ספרים עמוקים מאוד, ובנויים הרבה על חכמת הקבלה וכתובים בצורה פילוסופית עמוקה, אך בסדרת הספרים 'אגרות ראייה' שבה נקבצו רבים מהמכתבים שכתב, קל יותר להתחבר ולהבינם, מאחר והאגרות נכתבו בדרך כלל בצורה השווה לכל נפש, כידיד לידיד או כרב לתלמיד. ולכאורה ניתן לחשוב שבסך הכל זהו מכתב שלומים, או סתם אגרת ברכה, אך האמת שבמכתבים הללו טמון אוצר רב, ויש הרבה מה ללמוד מהם.

התבוננות בכתבי הרב קוק מראה דרך ברורה ממנה נוכל להבין היאך לאחר עמלנו בנבכי הסוגיות, נצליח לא לשכוח את תלמודנו, ומקנה אף הצצה לדרך בה הוא עלה ונתעלה.

במכתב ששיגר לאחיו הוא כותב (אגרות הראייה א, ו):

מאד נבהלתי ממה שראיתי שהנך חוזר רק שלש פעמים על תלמודך, דע לך אחי יקירי כי הנני יודע ועד על פי הניסיון, כי אי אפשר כלל לזכות בחזרה של ג' פעמים. ואבקשך מאד אחי יקירי להרגיל עצמך לחזור לכל הפחות עשר פעמים כל פרק קודם שתתחיל פרק אחר, כי אין תועלת כלל בלימוד שנשכח מיד אחר הלימוד.

יש לשים לב ממה נבהל הרב קוק, שהיה ידוע בנועם וברוגע שאפפו את אורחות חייו. 'מאוד נבהלתי', הוא כותב על חזרה מועטת רק של שלשה פעמים, ומעיד כי 'על פי הניסיון' יש לחזור לפחות עשר פעמים, ובלא חזרה מואצת שכזו לא זוכרים כלום לבסוף.

כאשר חוזרים על תלמודינו שוב ושוב, זוכים על ידי כך להתחבר לתורה ולסוגיה עצמה יותר, הוא אל הלימוד והלימוד אליו. ואמנם אינני יודע כמה יש שזוכים לחזור כל סוגיה עשר פעמים, ובוודאי שזהו השיעור הרצוי וכדברי הרב 'לכל הפחות עשר פעמים', אך בכל פעם נוספת שאנו חוזרים על הלימוד, אנחנו מתחברים אליו יותר, משרישים את הידיעה עמוק בנפשנו פנימה, וכמובן – לימוד שכזה מרומם שבעתיים.

ומתוך שכתב כי בדרך לימוד זו יהנני יודע ועד על פי הניסיון, נראה שסדר לימודו שלו היה בחזרות שוב ושוב, והם אלו שהקנו לו את אהבת התורה הגדולה שפיעמה בקרבנו, ואף הקנו לו את הזיכרון העצום במכמני התורה.

וכפי שמספרים תלמידי הישיבה בוולאז'ין שהתמיד שעות רבות וחזר שוב ושוב על לימודו, ואמנם היה זה בצורה שלמד יחד בארבעה סדרי השלחן ערוך, כאשר סדר יומו נחלק לארבעה ובכל חלק ביום למד חלק אחר בשלחן ערוך. כמה שעות אורח חיים, כמה שעות יורה דעה, כמה שעות חושן משפט וכמה שעות אבן העזר. אך העיקר שהביאו לזכירה המרובה, נראה שהוא מעיד על עצמו במכתב הנ"ל שהיה זה דווקא מכח החזרות הרבות.

דעת הרב אלישיב כעין דברי הרב קוק

כעין דברי הרב קוק שיש להרבות בחזרות ורק כך ניתן לזכור את הלימוד ומכח זה אף לגדול ולצמוח, נשמע אף מפי מרן הרב אלישיב זצ"ל בנחרצות.

וכשניגש נער צעיר ושאלו מה מומלץ יותר ללמוד בחופשת בין הזמנים, האם להכין את המסכת שילמדו בזמן הבא בישיבה או להשלים את מה שלא הספיק בישיבה מהמסכת הקודמת, ענה ואמר כי לדעתו עדיף לחזור על מה שלמד בזמן הקודם בישיבה.

ועם כל זאת הוא ממש לא אחז משינון וחזרה בעל פה, ואף עם ילדים לא עודד את הלימוד בעל פה, אלא אמר שהעיקר יש לחנך אותם שיבינו מה שלומדים.

מתוך קרבתו של אאמו"ר שליט"א למרן זצ"ל הוא תהה על קנקנו, ושאלו פעם איך הוא זוכר דברים שלמד לפני שנים רבות. והרי כל אחד אחר לאחר שבוע מהלימוד כבר מתחיל להתערפל הזיכרון במוחו, ולאחרי חודש אין על מה לדבר. וכעבור שנה זה לגמרי משתכח מהלב. ואיך הוא זוכר על בוריו כל סוגיא שלא עסק בה משך שנים רבות ויודע לענות עליה עם חישוב כל נבכי הסוגיא והפוסקים ללא שכחה, כאילו למדה זה עתה.

צורת החזרה

נענה ואמר :

זה תלוי גם בחזרות, אבל צריך לדעת איך לחזור. לא לחזור בצורה שחוזרים על מה שכבר למדת, כיון שעיקר החזרה שמביאה תועלת היא חזרה שבה לומדים עוד פעם מחדש את העניין. ואמנם זה לוקח הרבה יותר זמן, אבל התועלת באה רק מחזרות שכאלה.

והוסיף כי 'מטבע הדברים בכל פעם הלימוד נעשה מהיר קצת יותר מאשר בפעם שקדמה לו, כי הוא כבר בתוך העניינים אבל זה לוקח זמן'.

היסח הדעת במשנת הרב אלישיב

שאל אאמו"ר: הרב אמר 'זה תלוי גם בחזרות', כלומר שלא רק זה, אלא יש משהו יותר חשוב הגורם לזכירה.

השיב מרן בזה הלשון :

אוודא'י, אתה יודע שלתורה יש שם נוסף קוראים לה 'עוף' הגמרא במסכת ברכות (ה, א) אומרת שכל העוסק בתורה - ייסורים בדילים הימנו, שנאמר 'ובני רשף יגביהו עוף', ואין 'עוף' אלא תורה, שנאמר: 'התעייף עיניך בו ואיננו'.

הרי שזהו העיקר – לא להסיח את הדעת מהתורה. ואם מסיחים דעת מהתורה, התורה עצמה עפה ופורחת מזכרונו.

מה הגדר שנחשב להיסח הדעת מהלימוד

מצמץ מרן לשנייה קלה בעיניו הטהורות ואמר: זה כבר נקרא היסח דעת מהלימוד.

הרי מצאנו הן בכתבי הרב קוק והן בדברי הרב אלישיב את דרך הזהב – חזרות שוב ושוב, וכמובן, חזרה בצורת של לימוד מחדש עד לפרטי הפרטים ולא רק ברפרוף מלמעלה, הבאה על ידי עמל, בלא היסח הדעת – היא זו שתעלנו מעלה מעלה ותוליכנו בדרך הישר, במסילת הישרים העולה בית ה'.